

HUKUK ÖĞRENİMİNİN EPİSTEMOLOJİK TEMELLENDİRİMİNE DAİR DİBACE

-Teknokrasi ve Felsefe-

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ*

Özet

Modern pozitivist hukuk kavramı, ne yazık ki hukuk öğrenimini hukuk teknokrasisine indirgemıştır. Ancak ideal hukuk öğrenimi, insanlığın kültürel mirası olan dört antik erdem (yani bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet) ideal edinmeyi amaçlamalıdır. Bundan dolayı hukuksal bilginin epistemolojik karakteri, eğitim sürecinde felsefi perspektivizmi gerektirir. Böylesi bir felsefi perspektivizme bağlanmış hukuk öğrenimi, kuşkusuz, hukukçu figürlerde, ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik bir bilinçlilik yaratacaktır.

Anahtar Kelimeler

Hukuk Öğrenimi, Hukuk Teknokrasisi, Epistemoloji, Hukukçu Figürü.

A PREAMBLE ON THE EPISTEMOLOGICAL BASIS OF LEGAL EDUCATION -From Technocracy to Philosophy-

Abstract

The modern positivistic legal concept, unfortunately has reduced the legal education to the legal technocracy. However ideally legal education must aim to idealize four antique virtues (i.e. wisdom, courage, proportionality and justice) which are the human beings's cultural legacy. Inasmuch as the epistemological characteristics of legal knowledge requires an philosophical perspectivism on the educational process. The legal education depended on such a philosophical perspectivism will surely create an ontological, epistemological and axiological consciousness in juristic figures.

Keywords

Legal Education, Legal Technocracy, Epistemology, Juristic Figure.

GİRİŞ

Yerleşik modern hukuk algımızın değer-merkezli meşruiyet perspektifinin yoksunluğu ile muallal olan pozitivistik karakteristiğinin, ne yazık ki hukuk öğrenimini hukuk teknisyenliğine/teknokrasisine indirgediği ortadadır. Hukukun hem bireysel ve hem de toplumsal vicdanda meşruiyet zeminini kuracak olan aksiyolojik boyutunu göz ardı eden bu bakış açısı hukuk öğrenimini bir mevzuat öğretimine ya da belletimine dönüştürmüştür. Mevzuat öğretimine indirgenen hukuk tahsilinin, hukuk tarihinde hukuk düşüncesinin temelini teşkil eden adalet idesinin özsel değerini ne ölçüde öğrencilere benimsetebildiği ya da onlarda ne denli bilinç düzeyi yarattığı tartışmalıdır.

* Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, muharremkili@akdeniz.edu.tr

Böylesi bir hukuk perspektifine dayalı hukuk öğreniminin ortaya çıkardığı hukuk aklının oluşturduğu tecrübi birikim ve hukukçu profili, özellikle son yıllarda ciddi anlamda kamu vicdanında sorgulanmaktadır. Hukuk kavramını salt olarak düzen boyutuna indirgeyen bu algının yarattığı hukuk öğretiminin oluşturduğu tablonun dönüşümü ancak hukukun aksiyolojik ve sosyolojik boyutlarıyla kavranması ile mümkün görünmektedir. Temelde yatan sorun, hukuk üzerine ortaya konan tekil zihinsel ve kurumsal mesainin mesleki bir bilgi olarak öğretimi-ne odaklanmasıdır. Bu görüş sığılığı, hukukun bizatihi kendisi üzerine düşünümü mümkün kılacak olan zihinsel vasatı boğmaktadır. Pozitif hukuk ile onun ontik varlığını anlamlı kılan değer alanı arasına sıkışmış bir hukuk öğretimi ve bunun ayarında bile olmayan bir hukukçu profili ile karşı karşıyayız. Hukuka bir bilgi nesnesi olarak yönelen özne ile ontik bir varlık olarak hukuksal bilgi arasında ontolojik bir gerilim söz konusudur.

Yalnızca hukuk evrenimize ve hukukçularımıza indirgeyemeyeceğimiz bu temel meselenin kökeninde kuşkusuz, bir algı sorunu yer almaktadır. Sözü edilen algı sorununun bir yansıması olan hukuk öğretiminin bu bilinç ile problematize edilmesi zorunludur. Söz konusu algı sorununa bir ufuk arayışı bağlamında, kadim erdem filozofisinin öngördüğü temel erdemlerin (adalet, bilgelik, cesaret ve ölçülülük) belirleyici olacağı hukukçu davranış formlarının kazanımı, bir hukuk öğrenimi idealitesi olarak tartışma konusu yapılacaktır.

I. VAROLUŞSAL BİR ÖĞRENİM NESNESİ OLARAK HUKUK

Bütünüyle insanı tüm diğer varlıklardan ayırıştıran ontolojik vasıf, varoluşsal merak ya da hayret duygusudur. Zira “insan dışında hiçbir varlık varoluşuna hayret etmez.”¹ Bu yönüyle bir *animal metaphysicum* olarak insanın hayret/merak duygusunun, onun varoluşsal ilgisinin olgusal olanın ve pozitivitenin ötesine geçerek doğallıkla özsel olana yöneldiğini ifade edebiliriz.

Felsefi-teorik ilginin insanı olana yönelişinden bu yana, belirleyici bir üst-kavram olarak ‘adalet’ ve bu kavramın tanzim edici özsel niteliği doğrultusunda hukuka, siyasete ve ahlaka dair bitimsiz bir varoluşsal ilgi ve kuramsal alan varlık bulmuştur. Böylece antikiteden bu yana siyaset ve ahlakın yanı sıra hukukun da insanı olana dair bir bilgi nesnesi olarak varlık kazandığı görülmektedir.

Nitekim ontolojik anlamda ‘*bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler*’² deyişi ile insan tekinin kendine ve tümüyle varlığa dönük bilme, öğrenme ve anlama arzusunun ifade edildiği görülmektedir. Bu ontolojik itki ile insan, bilgiye konu olan nesnelere farklı biçimlerde ilişkiye girmekte ve değişik bilgi türleri elde etmektedir. Öznenin bilgi nesnesine yönelişinde kullanmış olduğu yöntem veya ilişki biçimi bilginin türünü de belirlemektedir. Bu bilgi türlerinden birini

¹ Schopenhauer, Arthur, *Üniversiteler ve Felsefe*, s. 7.

² Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul 2010, s. 75.

de ‘hukuksal bilgi’ oluşturmaktadır. İçkin toplumsallık öncülü ile (*zoon politikon*) varoluşunu anladığından ya da somutlayan insan tekinin doğrudan hukuk ile teması söz konusu olduğundan hukuksal bilgi, *theoria* ile *praxis* arasında salınan bir formasyonu ifade etmektedir.

Bu özgün bilgi nesnesi ya da türü, doğallıkla varoluşsal bir öğrenim konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temelini ise, Kant’ın deyişi ile insanın eğitim, öğretim, ahlaki terbiye (*bildung*), umumi talim (*unterweisung*) ve disipline (*disziplin*) ihtiyaç duyan tek varlık olarak insanın ontolojik gerçekliği oluşturmaktadır.³ Söz konusu ontolojik gerçeklik, toplumsal bir varlık olarak insanı kendi özgül tarihselliği içerisinde kuşatmaktadır. Nitekim Nicolai Hartmann’ın deyişiyle, “insanın kendini kuşatan dünyaya yönelmesi bilgiye bağlıdır. Öncelikle bilgi, yaşamın sürdürülmesi saf dirimsel amaçların emrindedir, yani organizmanın hizmetindedir.”⁴

İnsan tekinin bir *homo juridicus*⁵ olarak tarihsel kuşatılmışlığı altında varlığını tezahür ettirdiği alanlardan birisi de hukuksal bilgi alanıdır. Bilgi nesnesi olarak tezahür eden her bir alanın tümellerine ya da evrensel olana yönelim, aklın yaratıcı biçimde idealiteyi keşfine imkan sağlamaktadır. Bu tür bilgisel yönelim (tümele/evrensele yönelim) Schopenhaur’un deyişi ile iradesiz kalabilir. Zira ona göre, her zaman iradenin nesnelere münferit şeylerde varlık bulmaktadır. Buna bağlı olarak Schopenhaur’a göre “*hayvanların bilgisi tam anlamıyla bu münferit şeylerle sınırlıdır ve dolayısıyla akılları münhasıran iradelerinin hizmetinde kalır. Diğer yandan aklın evrensel olana bu eğilimi felsefe, şiir ve genel olarak sanat ve bilimlerdeki gerçek ve özgün başarılar için vazgeçilmez koşuldur. İradenin hizmetindeki, dolayısıyla pratik kullanımdaki akıl için sadece münferit şeyler vardır. Sanat ve bilimin peşinde olan, kendi için etkin olan akıl için sadece şeylerin tümellikleri, genel türleri, cinsleri, ideaları vardır; çünkü yaratıcı sanatçı bile tikel şeyde ideayı sunmak ister.*”⁶

Söz konusu varoluşsal bilgi, bilgiye yönelen kişinin eğitim durumu, akli sezgileri gibi nitelikleri doğrultusunda kendisini tezahür ettirme imkanına sahip olabilir. Bu durum, tümel bilgi ya da hakikat bilgisi ile onu üreten aklın öz nitelikleri ve düşünsel kapasitesi arasında bir korelasyona işaret etmektedir.

³ Kant, Immanuel, *Eğitim Üzerine*, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul 2009, s. 33.

⁴ Hartmann, Nicolai, *Ontolojinin Işığında Bilgi*, (çev. Harun Tepe), Ankara 1998, s. 17.

⁵ Zira yasa, insan teki ‘ben’ demeden önce “her birimizi bir hukuk öznesi yapmaktadır... Her birimizden bir *homo juridicus* yapmak insan varlığını oluşturan biyolojik ve sembolik boyutları birleştirmenin Batılı tarzıdır. Hukuk, zihinsel evrenimizin sınırsızlığı ile fiziksel deneyimimizin sınırlılığını birleştirir ve aklın temellendirilmesindeki antropolojik işlevini bu şekilde tamamlar.” Bkz., Supiot, Alain, *Homo Juridicus Hukukun Antropolojik İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (çev. Bige Açımız Inal), Ankara 2008, s. 10-11.

⁶ Schopenhauer, Arthur, *Üniversiteler ve Felsefe*, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul 2008, s. 14.

Nitekim “sıradan ve eğitimsiz kimselerin evrensel hakikatler için düşüncesi ya da arzusu yoktur; halbuki deha tikel olanı küçümser ve görmezden gelir. Bu vasfıyla tikel olanla mecburen uğraşma onun için, bu pratik hayatın malzemesini oluşturduğu kadarıyla, bıktırıcı usandırıcı bir tutsaklıktır.”⁷ Platon’un mağara metaforundan ilham aldığını ifade edebileceğimiz bu tutsaklık, tikeller ya da gölgeler dünyasına zihinsel mahkumiyeti ifade etmektedir.

Ancak pratik yaşamın gerekli kıldığı tikelin bilgisi, ontolojik bir gerçeklik olarak beşeri yaşamın pratik gereksinimlerini karşılar niteliktedir. Somut ve olgusal gerçeklik üzerinde pratik aklın çıkarımlarını ifade eden tikelin bilgisi, bir *homo metaphisicum* olan insanı varoluşsal bir tutsaklığa ve çaresizliğe mahkum eder. Yukarıda değinildiği üzere bu durum, Platonik deyişle olgular evrenine/mağarasına mahkum edilmiş ruhun bir çıkış kapısı ve ontik bir sığınak arayışını deyimlemektedir.

Bu, ârizî olanda aslı olanı, realitede idealiteyi, ârazda cevheri, biçimde maddeyi, kabukta özü ve safiyeti arayışı ifade etmektedir. Ancak esaslı olana/saf olana yönelik bu arayış ya da yöneliş, bu arayışın öznesi açısından belirli bir takım ön gereksinimleri vaz’ etmektedir. Saf olanın bilgisine yönelen açısından bu bilginin imkanı, bizatihi bilgide mündemiç olan niteliklerin özne açısından tebarüz etmesi kadim filozofik bir ilkedir. Nitekim Platon’un *Phaidon*’da ifade ettiği üzere, “gerçekten saf olmayan için saf olanı kavramak imkansızdır.”⁸

Sosyal düzeni inşa eden temel yapı olarak varoluşsal bir görev ifa eden hukukun bu varoluşsal konumu, epistemolojik anlamda hukuki bilginin kökeni, kaynağı, yapısı, üretimi ve geçerliliğine ilişkin tasavvurların süreç içinde ekolleşerek tezahürüne imkan tanımıştır. Bu noktada farklılaşan tasavvurların varlığını paranteze alarak, hukuki bilginin epistemolojik açıdan üretimi ve öğretimi meselesinin problematize edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Zira hukuksal bilginin öğretimi meselesi aynı zamanda temelde, *episteme-logos*’un (bilgi-teori/bilim) sınırlılıkları çerçevesinde ‘bilginin doğasına, kökenine, yapısına, kaynağına, geçerliliğine ve sınırlarına’⁹ dair bir incelemedir.

Epistemolojik anlamda bilen özne (süje) ile bilinen nesneden (obje) oluşan iki temel ögesi ile bilgi (*episteme*), bu süreçte bu iki unsur arasında kurulan bağı ifade etmektedir. Bilgiye konu olan nesne, doğal bir şey olabileceği gibi tarihsel bir belge, metin, dilsel bir ürün de olabilir. Bu doğrultuda bilgi, ‘bilen özne ile bilinen nesne arasındaki bağ ya da ilişki’¹⁰ veya “öznenin amaçlı yönelimi sonucunda” bu ikisi arasında kurulan ilişkinin ürünü olarak tanımlanabilir.¹¹

⁷ Schopenhauer, Arthur, *Üniversiteler ve Felsefe*, s. 14.

⁸ Platon, *Phaidon*, (çev. Ahmet Cevizci), Ankara 1995, s. 21.

⁹ Çüçen, A. Kadir, *Bilgi Felsefesi*, Bursa 2001, s. 30-32.

¹⁰ Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1992, s. 47-48.

¹¹ Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 123.

Her ne kadar hukuksal bilgi bir bilgi-bilim nesnesi olarak varlığını, aşağıda tarihi serencamına kısmen değineceğimiz hukukun bilimselleşmesi ile ortaya koymuşsa da bu epistemik alan kuşatıcı bir biçimde belirlenebilir. Böylesi kuşatıcı bir perspektifle irdelendiğinde, bir yanda arkaik kanunlar ya da Weber'in kavramsallaştırmasına referansla 'biçimsel rasyonalitenin' kurucu unsurlarını taşıyan modern dönemlere özgü yasalar, uygulamalar, icthahatlar veya bunlar üzerine yapılan sistemik açıklamalar ya da doktrinasyonlar yer alırken; diğer yanda bir kavramsal oluşuk olarak hukukun felsefi, sosyolojik veya normatif açıdan bilgi nesnesi yapılması söz konusudur.

Hukukun bir bilgi nesnesi ya da sistematik-disipliner bir araştırma alanı olarak varlık bulması, hukukun bilimselleşmesini deyimleyen bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Nitekim, on birinci yüzyıl Avrupa hukuk tarihinde Roma hukukuna¹² dair yeni kaynakların bulunması ve bu kaynakların üniversiter bir akademik ilgiye mazhar olması, hukuk öğreniminde önemli bir evreyi ifade etmektedir. Bu kritik tarihsel evrenin simgesel miladı Papa VII. Gregoire'in daveti üzerine Bologna'da Irnerius ile başlayan akademik çabalarıdır.¹³

Bu bilginin bilimi ise Romalı ünlü hukuk bilgini Ulpianus'a göre, şöyle bir tanımsal formülasyonla ifadelendirilmektedir; "hukuk bilimi ilahi ve beşeri şeylerin bilgisi, haklı veya haklı olmayanın ilmidir." (*Iuris prudentia est divinarum atque humarnarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*)¹⁴ Bu tanımlama, diyalektiksel biçimde özne (hukukçu) ile nesne (hukuksal bilgi) arasında kurgulanan ilişkinin ontolojik zeminine işaret etmektedir. Hem ilahi ve hem de beşeri olanın/düzlemin ontolojisini kuşatan bir hak-hakikat arayışı deyimlenmektedir. Böylece hukuksal bilginin ontik öz-yönelimi, hakikatin bilgisine erişme ve onun gerçek kılma amacına matuftur.

Hukukçuları, 'adaletin rahipleri' olarak nitelendiren Ulpianus'un benzetmesi hukukun özünü teşkil eden adalet idealitesine hizmetlerinin yanısıra 'iyi ve adil olanın' bilgisine ve adil olan ile adil olmayanı birbirinden ayırt etme vasfına sahip olmalarına dayanmaktadır. Dini kuralların bilgisine en iyi biçimde sahip olan ve onları uygulayan rahip figürü ile hukuk kurallarının en yüksek bilgisine sahip olan ve uygulayan hukukçu figürü arasında bir benzeşim söz konusudur.¹⁵

¹² Roma tarihinin ilk kanunlaştırma hareketi olarak milattan önce beşinci yüzyılda ortaya çıkan 12 levha kanunu, o döneme özgü toplumsal sorunların/çatışmaların (*Patricii-plebs* çekişmesi) bir yansıması olarak tezahür etmiştir. Hukuk bilgisinin toplumsal bir sınıfın (*patricius* sınıfından gelen rahipler) uhdesinde bulunması, hukuksal bilginin gizli tutularak kitlesel öğreniminin sınırlandırılması söz konusudur. Hukuksal bilginin tüm halkın öğrenimine açık ve bilinebilir olması ancak hukukun yazılı (*ius scriptum*) hale gelmesiyle mümkün olabilmiştir. Erdoğmuş, Belgin, *Roma Hukuku (Tarihi Giriş-Hukuk Tarihi-Genel Kavramlar)*, İstanbul 1992, s. 37-38.

¹³ Bkz., Çelebican Karadeniz, Özcan, *Roma Hukuku*, Ankara 2010, s. 34 vd.

¹⁴ (D. 1, 1, 10, 2).

¹⁵ Erdoğmuş, Belgin, *Roma Hukuku (Tarihi Giriş-Hukuk Tarihi-Genel Kavramlar)*, s. 90. D. 1, 1, 1, 1.

II. HUKUKSAL BİLGİNİN ETİYOLOJİSİ

Yukarıda da deyimlendiği üzere hukuksal bilgi, çift yönlü bir epistemik çabanın ürünü olarak nitelendirilebilir. Bir yönüyle ontolojik-epistemolojik düzlemde normatif gerçekliğin ya da hakikatin bilgisine ulaşma çabasını ifade ederken, diğer yönüyle söz konusu ‘olması gerekenin (*sollen*)’ bilgisini yaratıcı bir zihinsel süreçte ortaya çıkarma biçimi olmasını deyimlemektedir. Birinci yönüyle hukuksal bilginin ‘bilimsellik’ vasfına bir gönderme söz konusu iken, ikinci yönüyle ‘sanatsallık’ niteliğine bir referans durumu söz konusudur.¹⁶ Bu açıdan hukuksal bilginin öğrenimi, bir bilgeliği ve derin bir entelektüel sezgiyi önkoşul olarak gerektirmenin yanı sıra, sanatsal bir dehayı da zorunlu kılmaktadır.

Mesleki bir formasyonun salt pratik bir bilgi ve bir süreklilik içinde alışkanlık biçiminde bir davranışsallığa ya da akta dönüşümü ile yapılan eylemin netliğini kavrayabilecek bir bilgeliği ve ustalık ile icrasını birbirinden ayırtmak icap etmektedir. Bu noktada Antik filozofinin kavramsallaştırma dünyasına referansla usta-çırak ya da işçi, sanatkar-deneyimleyen eleman, *theoria-praxis*, teorisyen-pratisyen arasındaki ontolojik gerilim belirleyici bir nitelik arz etmektedir.

Nitekim bu ontolojik ayrımı ifade sadedinde Aristoteles’in deyişiyle her meslekte ustalara, işçilerden daha fazla değer verilir. Zira onların işçilerden daha bilgili daha bilge oldukları düşünülür. Ona göre bizi bu düşünceye sevk eden şey, onların yapmış oldukları şeylerin nedenlerini (etiyojisi) bilmeleridir. Bu meydana bir benzetimle Aristoteles şöyle demektedir;

*“İşçiler, ateşin yakmasında olduğu gibi bir işi yapan, ancak ne yaptığını bilmeksizin onu yapan cansız varlıklara benzerler. Yalnız cansız şeylerin işlevlerinden her birini doğal bir eğilimle yerine getirmelerine karşılık, işçiler işlerini alışkanlıkla yaparlar. O halde ustaları gözümüzde daha bilge kılan şey, iş yapabilme yetenekleri değildir; kavrama sahip olmaları ve nedenleri bilmeleridir. Ve genel olarak bilen insanı bilmeyen insandan ayırt eden şey, birincinin öğretme yeteneğidir. Sanatın, deneyden daha gerçek bilgi olduğuna inanmamızın nedeni de budur. Çünkü sanatkarlar, öğretebilirler; ama deney sahibi insanlar öğretemezler.”*¹⁷ Böylece Aristoteles, sanatkarın deney sahibinden, ustanın işçiden daha bilge olduğunu ve teorik bilginin pratik türden bilgiden daha fazla bilgeliği olduğunu kabul eden ve bilgeliğin belli bazı ilke ve nedenlere ilişkin bilgi olduğunu vurgular.¹⁸

Yukarıda da değinildiği üzere sanatsal bir dehayı da gerekli kılan hukuk, bir yönüyle sanatsal bir icrayı ifade etmektedir. Bu sanatkarane çaba özünde bir nedensellik bilgisi, kavrama ve kavramsal çözümleme yetisini barındırmaktadır.

¹⁶ Savigny hukuksal bilginin normatif-olgusal bir oluşuk olarak biricik var olma biçimini ifade eden hukuksal yorumu, bir yönüyle bilim ve bir yönüyle de sanat olarak nitelendirmektedir.

¹⁷ Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul 2010, s. 78-79.

¹⁸ Aristoteles, *Metafizik*, s. 81.

Bu yeti ile hukukçu, hukuksal aklı kuran kavramsal örüntüleri belirleyebilecek ve analiz edebilecek düzeyi tutturabilir. Doğallıkla bunu mümkün kılacak olan bilgi, derin bir felsefi sezgi ile tezahür eden felsefi bilgidir. Özelde hukuku ontolojik derinliğinde epistemik özerkliği içerisinde kavramanın imkanını yaratacak olan söz konusu felsefi bilginin, kendi geleneği içerisinde korunması kamusal erkin sorumluluk alanına dahil edilebilir.

Nitekim Hegel, bu sorumluluğu bizatihi kamusal erkin alanına hasretmiştir. Ona göre, devletin felsefi bilginin geliştirilmesi ve korunması noktasında sorumluluk almaksızın, kendilerini felsefeye adanmış olan bilginlere güvenerek felsefi bilgiyi tümüyle kendi geleneği içerisinde sürdürmesini beklemesi kötü bir sonuç doğurur. Bunun da ötesinde kamusal erkin felsefi bilgiye kayıtsızlığı, her türlü bilgi alanının ve tüm bilgi sisteminin çökmesine yol açar. Sistemin çöküşü, oldukça yüzeysel/derinliksiz ve eşyanın özüne/cevherine sathi bir biçimde dokunmayı ifade eder.¹⁹

Felsefi bilginin ve bilgeliğin kamusal bir himayeden mahrum kalması böylesi bir yüzeyselliğin bilimsel bilgi alanlarına tahakkümüne yol açar. Bu bilgisel sığlık ve teorik yüzeysellik özgün bilimsel bilgi üretimini ve yayımını da olanaksız kılar. Nitekim Hegel'e göre, felsefi bilginin ve felsefe öğreniminin gerekli olan himaye ve yardımdan uzak tutulması, felsefenin hor görülmesi bilimsel yayın alanlarına ait ürünlerdeki yüzeysellikte kendisini göstermektedir.²⁰

Hukuksal bilgi-hukuk bilimi felsefi bilgi ve bilgeliğin temelinde kurgulanmak durumundadır. Bu bilgi/bilim türünün teleolojik karakteristiği doğrudan nedensellik sorgulamasını anlamlı ve hukuksal bilgiyi öğretici kılmaktadır. Zira Aristoteles'e göre bir bilimsel alan "*ne ölçüde nedenleri araştırıyorsa o ölçüde öğreticidir. Çünkü öğretmek, her şeyin nedenlerini söylemektir.*"²¹ Nedenlerin bilgisine ve amaçsallığa dönük sorgulama, özünde bir kavrayış derinliği kazandırır. Öyle ki, "*kavrayışımız ve bilgimiz ancak şeylerin kendilerini bizzat derinlemesine düşünmek suretiyle zenginleşebilir.*"²²

Aristotelyen açıklama şemasını takiple teorik bilginin pratik bilgiye nazaran daha fazla bilgeliğin gerektirdiğinin açıklığı ortadadır. Burada böylelikle teorik-hukuksal bilginin bir teknokrasi bilgisi ve zanaatkarlık olarak hukuk pratiğine önceliği ifade edilmelidir. Buna bağlı biçimde hukuk öğretiminin, disiplinler bir formasyon ediniminin ya da zanaatkarlığın ötesinde, ontolojik bir kültürel birikime dayalı bir düşünsel sanatkarlık olduğu vurgulanmalıdır.

Hukuk bilimi öğrenimi açısından bu kültürel birikimin dölyatağını üniversiteler bilgiyi üreten/öğreten/yayımlayan yükseköğretim kurumları oluşturmaktadır.

¹⁹ Hegel, G.W.F., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (çev. Cenap Karakaya), İstanbul 1991, s. 26-27.

²⁰ Hegel, G.W.F., *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, s. 27.

²¹ Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul 2010, s. 82.

²² Schopenhauer, Arthur, *Üniversiteler ve Felsefe*, s. 19.

Zira yükseköğretim Gasset'in deyişi ile, "her şeyden önce kültür öğretimidir". Kültür aktarımının/öğretiminin yanı sıra üniversiteler, bilimsel araştırma ve yeni bilim adamlarının yetiştirilmesi ve meslek eğitimi işlevini icra etmektedir.²³ Bir 'kanun ustası' ya da 'yasa teknisyeni' olmayan hukukçu, teknik hukuk bilgisinin yanısıra hukuk kültürü ve ilgili sosyal ve ekonomik bilgilerle donanmış olmalıdır.²⁴ Bu gerçekliği ifade sadedinde üniversitelerde öğretimin birincil planda bilimsel nitelik arz ettiğini, daha sonrasında bir teknik karakteristiğe sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim Orhan Münir Çağıl'ın özgün deyişi ile, "*hukuk tekniğine, kanun bilgisine mükemmelen vâkıf ve fakat hukuk kültüründen, hukukun temel mefhumlarından, prensiplerinden ve değerlerinden bîbehre olan bir hukukçu, sadece iyi bir hukuk teknisyenidir.*"²⁵

İdeal anlamda hukuksal bilginin yalınkat bir teknikerlik konusu olmanın ötesinde, bir nedensellik ve amaçsallık itkisi ile derinlemesine kavranışı ve üretimi bir aydın profiline sahip olmakla varlık bulabilir. Nitekim ideal hukukçu figürünü var edecek bu niteliği Radbruch şu ifadeyle dile getirmektedir. "*Ancak aydın bir insan, gerçekten yetenekli bir hukukçu olabilir.*"²⁶

Ancak daha rafine bir ayırım ile aydın profiline üstünde yaratıcı teorik kapasiteye sahip olan ve herhangi bir siyasal ya da kamusal otoriteye eklemlenmeyen bir eleştireliliğe sahip 'entelektüel figürü' gerçek anlamda hukukçuyu niteleyebilir. Söz konusu entellektüalite, her ne biçiminde olursa olsun, hukuk aklının icrasında zihinsel süreçleri filtreleyen, yönlendiren, manipüle eden veya bloke eden öz-kayıtlamalar ve dışsal saiklerden korunaklı bir akli durumu ifade etmektedir. Bu koşullanmamış entellektüalite, idealite adına derin bir entelektüel kuşkuyu özünde barındırmaktadır.

Bu yönüyle gerçek anlamda hukukçuyu niteleyen temel özelliklerden birisi bilimsel-entelektüel kuşku. Descartesci bir metodolojik perspektifle²⁷ üretici ve yaratıcı bir nitelik olarak kuşku, hukuk aklını ve mesleki pratiği akademik düzeyde besleyici bir özelliğe sahiptir. Doğal olarak söz konusu kuşku, epistemolojik anlamda bilginin imkanına olan inançsızlık ya da Sofistik kuşku değildir. Bu kuşku, hukukçunun salt hukuksal bilgi temelli sorgulaması değil, aynı zamanda

²³ Gasset, Jose Ortega Y., *Üniversitenin Misyonu*, (çev. Neyyire Gül Işık), İstanbul 1998, s. 43.

²⁴ Gasset, Jose Ortega Y., *Üniversitenin Misyonu*, s. 57.

²⁵ Çağıl, Orhan Münir, *Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş*, İstanbul 1966, s. xx.

²⁶ Radbruch, Gustav, *Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler*, (çev. Vecdi Aral), Kocaeli 2002, s. 134.

²⁷ Descartes kendi yaşam tecrübesinden hareketle bu gerçekliği şöylece ifade etmektedir; "Çocukluğumdan beri kitabi bilgilerden beslenmişim ve sayelerinde hayata faydalı her şeyin açık ve güvenilir bir bilgisinin edinilebileceğine kani olduğumdan, onları öğrenmeye son derece istekliydim. Ama okuldan mezun olur olmaz, mutad şekilde okumuşlar arasına kabul edilince kanaatimi tamamen değiştirdim. Zira kendi mi o kadar çok şüpheyle ve yanılıyla kuşatılmış buluyordum ki kendimi yetiştirme çabamdan, giderek cehaletimi daha bir keşfetmem dışında fayda sağlamıyorum gibi geliyordu." Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, (çev. Atakan Altınörs), İstanbul 2010, s. 5-6.

bu hukukçu kimliğine dair bir sorgulamadır da. Nitekim bu gerçekliği ifade sadedinde Radbruch şunları kaydetmiştir; “İyi bir hukukçu, meslek yaşamının her anında zorunlu olarak mesleğinden derin bir kuşku duymayı bilmeyecek olsaydı iyi bir hukukçu olmaktan çıkardı.”²⁸

Bu derin besleyici kuşku ile kendi aklını kullanma cesareti *-sapere aude-*, gösteren hukukçu açısından yoğun ve sürekli bir araştırma ve derin bir tefekkür zorunludur. Kendi maişeti ya da müvekkilinin çıkarı için akıl yürütmek *hukukça* düşünmek ya da bir hukukçu duyarlılığı ile davranmak değildir. Özgür ve bağımsız düşünmenin kişiyi tehlikeye sokan niteliğini gözeten/göğüsleyen hukukçunun hakikat ile olan ilişkisinde buna istekli olması gerekir. Kelsen’ci çizgide küreselleşen bir hukuk dünyasında hukuk üzerine düşünmenin rafa kaldırıldığı, yasa devletine dönüşün yaşandığı bu yüzyılın başında, Fransız İhtilalinden sonra gündeme gelen biçimsel rasyonelliğin İnsan Hakları rüzgarından sonra devlet ve hukuk yaşamımızı belirlemeye başlamıştır.²⁹

Nitekim bu biçimsellik algısı Fransa’da hukuk öğretimini, Napolyon Code’unun ifade ettiği anlamların açıklanmasına indirgemıştır. Hukukun bir bilimsel disiplin olarak öğreniminden öte, bir ‘adliyecilik mesleği’ olarak görüldüğü ve bu meslek için gerekli olan teknik bilginin sağlanması biçiminde değerlendirilmiştir. Rousseau ve Montesquieu sonrasında hukukun bilimsel gelişimi, Fransa’da hukuku yasalardan ibaret sayan dogmatik bakış açısına hapsedmiştir. Arsal’a göre ülkemiz hukuk öğreniminde hukukun bilimsel bir disiplin olarak değerlendirilmemesinin temel nedeni de Fransa’da egemen olan bu yaklaşımın yerleşmiş olmasıdır. Bu eğilime karşıt biçimde genel hukuk tarihinde hukukun bilimsel niteliğini ve değerlerini belirleme noktasında en büyük katkıyı, Leibniz, Kant, Fichte ve Hegel, Thomasius, Pufendorf ve Savigny gibi Alman filozoflar gerçekleştirmişlerdir.³⁰

Anglo-sakson hukuk geleneğinin de hukukun bilimsel kimliğini tahkim edici bir hukuk kültürü ürettiğini ifade edebiliriz. Zira ‘yasa hukuku’ olmanın ötesinde ‘yargıç hukuku’ (*judge-made law*) olan İngiliz hukukunda, hukukun bilimsel kimliğini koruduğu ifade edilebilir. Mahkeme kararlarının engin dehlizinde yol alan İngiliz hukukçuları açısından hukuk bilimi, yol gösterici bir birikimi ifade etmiştir. Fransız hukuk öğreniminde hukuk felsefesi ve hukukun genel esasları gibi hukuk kültürüne/hukuk bilimlerine dair dersler gereken ilgiyi görmemektedir. Ancak diğer yandan İngiliz hukuk öğreniminde Hukuk Teorisi (*Theory of*

²⁸ Radbruch, Güstav, *Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler*, s. 145.

²⁹ Ökçesiz, Hayrettin, “Kolokyum Açış Konuşması”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, İstanbul 2008, sy. 18, s. 86-92.

³⁰ Arsal, Sadri Maksudi, “Hukuk İlimi ve Sosyoloji”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1943, s. 21.

law) ya da Hukuk Bilimi (*Jurisprudence*) adlarıyla hukukun genel ilkeleri müfredatlarda kalıcı biçimde yer almaktadır.³¹

Hukuksal bilginin doğrudan toplumsal yaşama temas eden sosyolojik/pratik ve normatif boyutu itibariyle mesleki bir bilgi ya da pratik olarak üretimi ve/veya tüketimi hukukun mesleki bir uygulamaya indirgenmesine yol açmaktadır. Hukukun bilimsel bir bilgi nesnesi olarak öğreniminden inhiraf ettiren bu zihinsel tasavvur ve pratik, hukuku bir adliyecilik mesleğine dönüştürmektedir. Yukarıda da görüldüğü üzere bu dönüşümün hukuk tarihinde tarihsel tecrübe olarak yer bulduğuna tanık olmaktayız. Hukuk aklını mekanikleştiren bu tecrübenin, teorik bir bütünlük ve sistemli bir tutarlılık sergilemesi olanaksızdır. Buna bağlı biçimde hukuksal bilginin üzerinde temellendirileceği sabitelerin ve ilkesel değerlerinin inşası imkansızlaşır. Nitekim Kant'ın deyişi ile 'salt mekanik olan her türlü eğitim birçok hatayı ve kusuru beraberinde getirir'. Zira böylesi bir öğretimin üzerine oturacağı güvenilir ilkeleri ve değerleri söz konusu değildir.³²

III. SONUÇ YERİNE

Sonuç olarak, hukukçuyu ideal anlamda karakterize etmesi gereken idealiye dört temel erdem -bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet-³³ ile tecelli edecektir. Antikiteden bu yana devraldığımız bu erdemlerden bilgelik, hukuku epistemik anlamda hakikat ve hikmet bilgisi arayışına dönüştüren bir eylemselliğe işaret etmektedir. Cesaret ise bilgeliğe eklenen bir kişisel değer olarak düşüncede kararlılık ve güveni temine dönük bir erdem olarak nitelendirilebilir. Yalnızca düşünce planında değil, tavır-tutum ya da davranış ilkeleri açısından orta yolu (altın orta ilkesi) deyimleyen ölçülülük, hukuk aklının sağduyusunu temin edecek temel değerdir. Tüm bu değerlerin nihai amaç olarak yöneldiği ve hukukun ontik aidiyetinin ve meşruiyetinin metafizik katmanını oluşturan en temel erdem ise adalettir.

Hukuk öğreniminin, insanlığın ortak sağduyusunun bir hasılası olarak nitelendirilebileceğimiz bu dört temel erdem üzerine inşa edilmesi temel bilinçlilik düzeyleri yaratacaktır. Öncelikle, metafiziksel artalanında adalet idealitesine yönelmişlik, hukuk öğrenimi açısından ontolojik bir bilinçlilik düzeyi var edecektir. Hukuksal bilginin salt teknik bilgiler yığını ve bunun öğrenimi olmanın ötesinde bir epistemik perspektifin varlığı ise, hukuk öğreniminde hukukçu figürüne epistemolojik bir bilinçlilik temin edecektir. Bu bilinçlilik düzeylerinin besleyeceği/belirleyeceği aksiyolojik çerçeve ise, hukuk mesleğini ve hukukçu formasyonunu belirli davranış ilkeleri temelinde yaratacaktır.

³¹ Arsal, Sadri Maksudi, "Hukuk İlimi ve Sosyoloji", s. 21.

³² Kant, Immanuel, *Eğitim Üzerine*, s. 43.

³³ "Kardinaltugenden (*cardinalis*, temel erdemler), bkz., *Philosophisches Wörterbuch*, haz.: Georgi Schischkoff, 20. baskı, Stuttgart 1978.